Olli Mäenpää
22.11.2023

Sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Hallituksen esitys laeiksi mielenterveyslain ja hallinto-oikeuslain 7 §:n muuttamisesta (HE 14/2023 vp)

Valitusoikeuden käyttämisen ikäraja

Hallituksen esityksessä mielenterveyslain 22 b §:ään ehdotetaan lisättäväksi uusi 4 momentti, jonka mukaan perusteista toteuttaa siinä tarkoitetussa hoidossa olevan mielenterveyspotilaan lääkehoito potilaan tahdosta riippumatta on annettava hallintopäätös säännöksessä määritellyissä kolmessa vaihtoehtoisessa tilanteessa. Potilaalle olisi myös kerrottava mahdollisuudesta saada asiasta hallintopäätös. Lisäksi potilaalla olisi oikeus lakiehdotuksen 24 §:n mukaan hakea muutosta päätökseen valittamalla hallinto-oikeuteen 14 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaamisesta.

Oikeus käyttää puhevaltaa valitettaessa tahdonvastaista lääkehoitoa koskevasta päätöksestä määräytyisi oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain (2019/808) 25 §:n sisältämän yleissäännöksen perusteella. Säännöksen mukaan alaikäisellä, joka on täyttänyt 15 vuotta, ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä tai henkilökohtaista etua tai oikeutta.

Perustuslakivaliokunta toteaa hallituksen esityksestä antamassaan lausunnossa PeVL 7/2023 vp (kappale 9) tältä osin seuraavaa: ”Perustuslakivaliokunnan mielestä perustuslain 6 §:n 3 momenttiinkin kiinnittyvien lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta ei ole aivan ongelmatonta, ettei hallituksen esityksessä ehdoteta tahdosta riippumatonta lääkehoitoa koskevan päätöksen osalta valitusoikeutta 12 vuotta täyttäneelle alaikäiselle. Toisaalta valtiosääntöistä ehdotonta estettä ei ole sillekään, että muutoksenhaku lääkehoitoa koskevasta päätöksestä järjestyisi oikeudenkäynnistä hallintoasioista annetun lain yleissäännösten mukaisesti. Valiokunta kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että nyt säänneltäväksi ehdotettu lääkehoitoa koskeva päätös muistuttaa luonteeltaan mielenterveyslain 24 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päätöksiä, joita koskee 12 vuoden ikäraja. Sosiaali- ja terveysvaliokunnan on tämän vuoksi vielä tarkasteltava sääntelyn johdonmukaisuutta. Lisäksi sosiaali- ja terveysvaliokunnan tulee varmistua siitä, että sääntelyn sanamuodosta saa selvän käsityksen alaikäisen muutoksenhakuoikeudesta.”

Ehdotetun sääntelyn johdonmukaisuuden arvioinnissa voidaan kiinnittää huomiota siihen, että mielenterveyslain 24 §:n 5 momentin mukaan 12 vuotta täyttänyt alaikäinen saa itse hakea muutosta tahdonvastaiseen hoitoon määräämistä tai hoidon jatkamista taikka yhteydenpidon rajoittamista koskevaan päätökseen. Alaikäisen 12 vuotta täyttäneen itsenäinen valitusoikeus kohdistuu säännöksen mukaan päätöksiin, joilla rajoitetaan hänen perusoikeutena turvattua henkilökohtaista vapauttaan ja koskemattomuuttaan. Itsenäisen valitusoikeuden määrittelyä 12 vuotta täyttäneelle lapselle perusteltiin hallituksen esityksessä lapsipotilaan oikeusturvan parantamisella (HE 113/2001 vp, s. 18-19). Erikseen perusteluissa viitataan kirjallisuuteen, jossa ”on pidetty pääsääntönä, että 12 vuotta täyttänyt lapsi voidaan ottaa hoitoon tahdostaan riippumatta vain mielenterveyslain säännösten mukaisesti. Tämän ikäisellä lapsella on myös itsenäinen oikeus hakea muutosta hoitoon määräämistä koskevaan päätökseen.” (s. 22) Hoitoon määräämisessä lapsen oikeusturva edellytti esityksen perustelujen mukaan, että hänellä on itsenäinen valitusoikeus (s. 32).

Nyt käsiteltävänä olevan hallituksen esityksen tarkoituksena on täsmentää päätöksentekoa, jonka kohteena on lääkehoito potilaan tahdosta riippumatta, sekä määritellä tällaiseen päätökseen kohdistuva valitusoikeus. Kun otetaan huomioon, että tällainen tahdosta riippumaton lääkehoito rinnastuu perusoikeusvaikutuksiltaan tahdosta riippumattomaan hoitoon, on johdonmukaista, että näitä hoitomuotoja koskevaan päätökseen kohdistuva puhevalta valituksen tekemiseen määräytyy yhdenmukaisten perusteiden mukaisesti. Myös lapsen oikeusturvan vaatimusten voidaan katsoa – alkuperäisen hallituksen esityksen mukaisesti – perustelevan sitä, että 12 vuotta täyttäneellä on itsenäinen valitusoikeus myös tahdosta riippumatonta lääkehoitoa koskevasta päätöksestä.

STM:n säännösluonnos

STM:n laatiman säännösluonnoksen mukaan valitusoikeusikärajan yhdenmukaistaminen edellä esitetyin perustein voitaisiin toteuttaa seuraavansisältöisellä 24 §:n 5 momentin säännösmuutoksella:

> ”Alaikäisen potilaan hoitoon määräämistä tai hoidon jatkamista koskevaan 1–3 momentissa tarkoitettuun päätökseen saa hakea muutosta 12 vuotta täyttänyt alaikäinen itse, hänen vanhempansa ja huoltajansa sekä henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa alaikäinen on välittömästi ennen hoitoon määräämistä ollut. Alaikäisen potilaan yhteydenpidon rajoittamista koskevaan 1 momentissa tarkoitettuun päätökseen saa hakea muutosta 12 vuotta täyttänyt alaikäinen itse sekä hänen huoltajansa, edunvalvojansa tai muu laillinen edustajansa sekä muu asianosainen, jonka yhteydenpitoa lapseen päätöksellä on rajoitettu. *Alaikäisen potilaan psyykkisen sairauden lääkehoidon toteuttamista koskevaan 1 momentissa tarkoitettuun päätökseen saa hakea muutosta 12 vuotta täyttänyt alaikäinen itse sekä hänen huoltajansa, edunvalvojansa tai muu laillinen edustajansa*.”

Momenttiin lisättävä virke vastaa muotoilultaan ja kohdennukseltaan 24 §:n 5 momentin voimassa olevaa säännöstä. Itsenäinen valitusoikeus olisi sen mukaan 12 vuotta täyttäneellä alaikäisellä. Tämä vastaa lapsen oikeusturvan vaatimuksia ja on edellä esitetyin perustein tässä yhteydessä johdonmukainen sääntely. Säännöksen sanamuodosta saa yksiselitteisen käsityksen alaikäisen itsenäisestä valitusoikeudesta tahdonvastaisen lääkehoidon toteuttamista koskevasta päätöksestä.

Valitusoikeus olisi säännösmuotoilun mukaan lisäksi 12 vuotta täyttäneen alaikäisen huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla. Valitusoikeuden määrittely näille tahoille on myös perusteltua ja johdonmukaista, minkä lisäksi se vastaa terminologisesti voimassa olevaa lainsäädäntöä.